

Piotr Tomasik

Nauczanie religii w szkołach publicznych w Europie

Studia Katechetyczne 7, 47-57

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nauczanie religii w szkołach publicznych w Europie

W wielu krajach europejskich tradycja nauczania religii w szkole trwa nieprzerwanie od ponad 200 lat. Celem niniejszego artykułu będzie rozważenie, w jaki sposób nauczanie to zostało usytuowane w europejskich systemach edukacyjnych. Postaram się pokazać równocześnie, jakie elementy tej tradycji przeszły próbę czasu, a które z nich są kwestionowane.

W prezentowaniu rozmaitych modeli nauczania religii w szkolnych systemach europejskich można posłużyć się podziałem zaproponowanym przez F. Pajera, który wyróżnia następujące sposoby traktowania lekcji religii: religia stanowi przedmiot obowiązkowy, religia jest przedmiotem fakultatywnym, nauczanie religii odbywa się poza szkołą lub ma charakter przedmiotu pozaprogramowego¹. Podział ten istnieje obok innego, zaproponowanego w polskiej literaturze przez J. Charytańskiego, który dzieli nauczanie religii na: szkolne konfesyjne (wyznaniowe), szkolne niekonfesyjne oraz pozaszkolne².

Widać, że jedynie ostatnia kategoria w podziale F. Pajera i J. Charytańskiego pokrywa się, natomiast kryterium podziału jest różne: w pierwszym podział dokonany jest ze względu na miejsce nauczania religii w systemie szkolnym, drugi zaś za kryterium przyjmuje związek nauczania religii ze wspólnotą wyznaniową. Wydaje się, że w obecnych czasach, w związku przemianami i dyskusjami, jakie dotyczą lekcji religii, podział J. Charytańskiego jest bardziej użyteczny w usystematyzowaniu wiedzy o nauczaniu religii w publicznych szkołach europejskich, niemniej jednak fakt obowiązkowości lub fakultatywności nauczania religii zostanie każdorazowo zaznaczony. W niniejszym artykule pominię pełniejszy opis sytuacji nauczania religii w Polsce, Włoszech i Niemczech, gdyż jest to przedmiot pogłębionej analizy w innych artykułach niniejszego zbioru.

Podstawą do prezentacji warunków, na jakich odbywa się szkolne nauczania religii w szkołach publicznych państw europejskich, będą dane pochodzące z roku 2006, opracowane w ramach ankiety, którą rozesłało Biuro ds. Nauczania Religii Konferencji Episkopatu Włoch do swych krajowych odpowiedników

---

¹ F. Pajer, *Nauczanie religii w europejskich systemach oświatowych*, „Przegląd Powszechny” 1992, nr 6, s. 393nn.

² J. Charytański, *Lekcje religii w Europie*, „Ateneum Kapłańskie” 1992, z. 498, s. 196nn.

w krajach europejskich. Podsumowaniem tych badań był kongres przedstawicielei wszystkich krajów uczestniczących w projekcie, zorganizowany w Rzymie pod koniec roku 2007. Badania te odbywały się pod auspicjami Komisji Konferencji Episkopatów Europy³.

1. Wyznaniowe nauczanie religii

W Niemczech nauczanie religii w szkole odbywa się na mocy odpowiednich przepisów Konstytucji. Religia w większości landów może zostać wybrana jako przedmiot maturalny. Ponadto rodzice (lub uczniowie po ukończeniu 14. roku życia) mają prawo do rezygnacji z lekcji religii. Nauczyciele są formowani przez Kościół, a do prowadzenia lekcji otrzymują kościelną misję kanoniczną. We wspomnianej ankiecie wskazuje się, że nauczanie religii jednocześnie wypełnia pedagogiczne i edukacyjne zadania szkoły, ale też realizuje cel Kościoła,

³ Zagadnienie nauczania religii w szkołach europejskich posiada dość obfitą literaturę w języku polskim. Wymienić tu należy najpierw dwie monografie, poświęcone nauczaniu religii w szkole włoskiej [K. Misiaszek, *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole włoskiej po Konkordacie z 1984 roku*, Warszawa 1999] i niemieckiej [R. Chałupniak, *Między katechezą a religioznawstwem. Nauczanie religii katolickiej w szkole publicznej w Niemczech w latach 1945-2000*, Opole 2005]. Poza tymi monografiami i cytowanymi już artykułami, w odniesieniu do sytuacji sprzed kilku lub kilkunastu lat zob. także: R. Chałupniak, *Konfesyjność nauczania religii. Zarys problematyki*, „Paedagogia Christiana” 2000, nr 2, s. 31nn; R. Chałupniak, *Wychowanie religijne w szkołach europejskich*, w: *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 175nn; J. Charytański, *Lekcje religii w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Katecheta” 1992, nr 1, s. 1nn; A. Horton, D. Klus-Stańska, *Edukacja religijna po angielsku*, „Społeczeństwo Otwarte” 1994, nr 11, s. 33nn; E. Kantecka-Kolanowska, *Państwo demokratyczne a nauczanie religii w szkołach publicznych*, „Państwo i Prawo” 1991, z. 8, s. 34nn; E. Kantecka-Kolanowska, *Religia w szkole*, „Społeczeństwo Otwarte” 1991, nr 5, s. 47nn; K. Misiaszek, *Lekcja religii a katecheza parafialna w Kościele włoskim*, „Katecheta” 1991, nr 3, s. 135nn; W. Molinski, *Niemcy: dyskusja o nauczaniu religii w szkole*, „Katecheta” 1994, nr 2, s. 87nn; Z. Nosowski, *Lekcje religii w szkołach publicznych państw europejskich*, w: *Szkola czy parafia? Nauka religii w szkole w świetle badań socjologicznych*, red. K. Kiciński, K. Koseła, W. Pawlik, Kraków 1995, s. 11nn; M. Nowaczyk, Z. Stachowski, *Konkordat z Włochami*, Warszawa 1989; W. Rabczuk, *Nauczanie religii i moralności świeckiej we Francji i krajach Beneluxu*, „Nowa Szkoła” 1991, nr 3, s. 154nn; W. Rabczuk, *Wychowanie religijne i moralne w szkole angielskiej*, „Nowa Szkoła” 1991, nr 5, s. 281nn; W. Rabczuk, *Nauka religii, moralności świeckiej i wychowania obywatelskiego w RFN, Włoszech i Hiszpanii*, „Nowa Szkoła” 1991, nr 7, s. 430nn; W. Rabczuk, *Edukacja religijna i obywatelska w Szkocji*, „Nowa Szkoła” 1992, nr 5, s. 298nn; J. Skarpetowski, *Szkolna lekcja religii a katecheza parafialna w dokumentach Kościoła po Soborze Watykańskim II i w dokumentach Synodu Niemieckiego z 1974 r.*, „Katecheta” 1991, nr 3, s. 141nn; P. Tomasik, *Regulacje prawne nauczania religii w szkole*, w: *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. J. Stala, dz. cyt., s. 73nn.

jakim jest głoszenie Ewangelii, zaznajamiając z wiarą katolicką i innymi wyznaniem⁴.

Nauczanie religii w **Austrii** uzasadniane jest kilkoma typami argumentów. Najpierw faktem, iż lekcje te mają na terenie tego kraju najgłębsze korzenie. Wskazuje się również na interes społeczny, polegający na tym, że kultura austriacka i europejska jest oparta przede wszystkim, chociaż nie wyłącznie, na chrześcijaństwie. Nauczanie religii zapewnia kontakt z Kościołem, chociaż nie jest to kontakt jedyny, a ponadto dla zrozumienia sensu życia konieczne jest poznanie propozycji religijnej. Lekcja religii odbywa się w wymiarze 2 godzin tygodniowo, w wielu – choć nie we wszystkich – szkołach przewidziana jest etyka jako przedmiot alternatywny. Nauczyciele religii nauczają na podstawie misji kanonicznej, wydanej przez biskupa. Inne wyznania mają możliwość nauczania religii na analogicznych warunkach. Ze względu na zmniejszanie się liczby katolików uczęszczających do szkoły przewiduje się w przyszłości przenoszenie lekcji religii na popołudnia oraz tworzenie wspólnych lekcji dla różnych wyznań⁵.

W **Alzacji i Lotaryngii**, w przeciwieństwie do reszty Francji, istnieje szkolna nauka religii, co sankcjonuje dekret z roku 1958⁶. Nauczanie to jest obowiązkowe, jednakże z możliwością zwolnienia, i stanowi integralną część programu szkolnego. Celem lekcji religii jest przekaz wiary katolickiej. Programy są zatwierdzane przez biskupa. Lekcje odbywają się w wymiarze 1 lub 2 godzin tygodniowo (w kolegiach i liceach, jeśli w klasie na religię uczęszcza ponad 15 uczniów)⁷.

Nauczanie religii we **Włoszech** jest przedmiotem fakultatywnym i wyznaniowym. Zasadniczym uzasadnieniem dla lekcji religii są racje kulturowe i historyczne. Programy zatwierdzane są przez władze oświatowe i kościelne. Nauczyciele religii otrzymują misję kanoniczną do nauczania religii katolickiej⁸.

W **Hiszpanii** szkoła ma obowiązek organizowania wyznaniowej nauki religii, zaś uczniowie lub ich opiekunowie podejmują decyzję o uczestnictwie w lekcjach. Uzasadnieniem lekcji religii jest przekazywanie w sposób systematyczny i krytyczny kultury. Lekcja ta realizuje prawo rodziców do wychowania we własnym poglądzie na świat, tworzy warunki dla zintegrowanej formacji ludzkiej, wreszcie pozwala wspólnocie kościelnej na wypełnianie jej postannictwa

⁴ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-593/07.

⁵ Opracowanie autorstwa Ch. Mann w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-584/07.

⁶ W. Rabczuk, *Nauczanie religii i moralności świeckiej we Francji i krajach Beneluxu*, art. cyt., s. 155.

⁷ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-591/07.

⁸ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-596/07.

wobec społeczności świeckiej. Programy nauczania religii są zatwierdzane przez władze kościelne. Dotychczasowy wymiar godzin został zmniejszony w ostatnich latach o 1/3 w szkołach średnich I stopnia. Wyznaniowa lekcja religii, choć zgodna z porządkiem prawnym, jest obiektem bezpardonowego ataku ze strony lewackiego rządu, który dąży zwłaszcza do ograniczenia wymiaru nauczania oraz do odsunięcia władz kościelnych od wpływu na politykę personalną odnosnie do nauczycieli religii⁹.

Nauczanie religii w **Belgii** ma charakter konfesyjny, każdy z uczniów ma możliwość wyboru jednego z kilku przedmiotów wyznaniowych, w tym katolickiego. Lekcje odbywają się w wymiarze 2 godzin tygodniowo. We francusko- i niemieckojęzycznej części kraju coraz silniejsze są żądania ponadwyznaniowego nauczania religii, zgodnie z rekomendacjami Komisji Europejskiej¹⁰.

W **Irlandii** lekcje religii są powszechne i wyznaniowe, przy czym należy wziąć pod uwagę specyfikę systemu szkolnego tego państwa. Szkoły w Irlandii są zasadniczo prywatne, choć dofinansowywane przez państwo. Stąd kwestia nauczania religii wiąże się z tym, jaki podmiot prowadzi daną szkołę. W większości są to kościelne osoby prawne. Istnieje natomiast sieć szkół, w których nauczanie religii nie jest przewidziane w siatce zajęć (chodzi zwłaszcza o dość ekspansywne szkoły typu *Educate Together*). Lekcje religii odbywają się w młodszych klasach w wymiarze pół godziny dziennie, a w starszych 2 godzin tygodniowo. Programy nauczania są aprobowane przez władze kościelne. Wpływ na programy szkolne nauczania religii na poziomie ponadpodstawowym mają również władze oświatowe, które ustalają wymagania dla certyfikatu (na poziomie polskiego sprawdzianu gimnazjalnego) i egzaminu maturalnego. Oba te egzaminy mają charakter ponadwyznaniowy¹¹.

Także lekcje religii w **Polsce** też są wyznaniowe i fakultatywne.

Lekcje religii w **Chorwacji** mają charakter wyznaniowy i fakultatywny. Odbywają się w wymiarze 2 godzin tygodniowo, wchodzą w siatkę godzin i są oceniane według normalnej skali szkolnej. Lekcje te są wypełnieniem misji głoszenia Ewangelii przez Kościół, a jednocześnie biorą pod uwagę warunki społeczeństwa demokratycznego i pluralistycznego, a także tradycję historyczną i kulturową kraju¹².

Na **Słowacji** nauczanie religii jest przedmiotem do wyboru, zamiennie z etyką. Lekcja ta ma charakter wyznaniowy. Programy nauczania są zatwierdzane

⁹ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-607/07.

¹⁰ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-585/07.

¹¹ Opracowanie autorstwa A. G. McGrady'ego w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-594/07.

¹² Opracowanie autorstwa I. Pažina i A. Peranića w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-588/07.

wspólnie przez władze kościelne i oświatowe. Kościół sprawuje nad nauczaniem religii nadzór merytoryczny i metodyczny. W analogiczny sposób mogą lekcje religii organizować inne wspólnoty wyznaniowe¹³.

W **Czechach** nauczanie religii ma charakter wyznaniowy i fakultatywny, odbywa się po zakończeniu zajęć z przedmiotów obowiązkowych. Zapisy na lekcje religii odbywają się co roku od nowa. Z zajęć tych wystawiane są oceny, istnieje także możliwość składania egzaminu maturalnego. Nauczyciele religii opłacani są przez państwo, są kierowani do pracy w szkole na podstawie *misji kanonicznej*¹⁴.

Na **Litwie** nauczanie religii ma charakter wyznaniowy. Obowiązkowy charakter posiada edukacja moralna (religia lub etyka). Lekcje religii mają na celu wypełnianie funkcji ewangelizacyjnej, a programowanie tych lekcji należy do władz kościelnych, przy czym wymagana jest zgoda władz oświatowych na publikację tych programów. Na zajęcia z religii uczniów zapisują opiekunowie, po ukończeniu 14. roku życia decyzja należy do samych uczniów. Lekcje religii odbywają się w wymiarze 1 godziny tygodniowo. Religia jest oceniana jak inne przedmioty, chociaż nie przewiduje się jej jako przedmiotu egzaminacyjnego¹⁵.

Lekcje religii w **Rumunii** mają charakter wyznaniowy i są organizowane dla tych wyznań, które w danej klasie mają przynajmniej 10 uczniów (w liceach – 15). Ponieważ katolicy stanowią niecałe 5% ludności, stąd nauczanie religii katolickiej w szkołach może być tylko szczątkowe. Programy nauczania są ustalane wspólnie przez władze oświatowe i kościelne i muszą być skorelowane z obowiązującym programem szkolnym¹⁶.

Lekcje religii w **Serbii** mają charakter wyznaniowy, każda ze wspólnot wyznaniowych ma prawo organizować tego rodzaju zajęcia. W szkołach publicznych lekcje mogą odbywać się w wymiarze 1 godziny tygodniowo. Wystawia się oceny w skali spłaszczonej w porównaniu z systemem oceniania w szkole. Zapisanie się na lekcje religii na początku cyklu edukacyjnego skutkuje tym, że religia staje się dla konkretnego ucznia przedmiotem obowiązkowym aż do zakończenia cyklu¹⁷.

W **Grecji** nauczanie religii przybiera postać prawosławnej lekcji wyznaniowej, z czego są zwolnieni nieliczni uczniowie¹⁸.

¹³ Opracowanie autorstwa M. Bubineca w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-606/07.

¹⁴ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-602/07.

¹⁵ Opracowanie autorstwa R. Gudlinkisa w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-598/07.

¹⁶ Opracowanie autorstwa C. Damiana w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-603/07.

¹⁷ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-605/07.

¹⁸ F. Pajer, *Nauczanie religii w europejskich systemach oświatowych*, art. cyt., s. 393.

2. Poza- lub ponadwyznaniowa lekcja religii

W **Danii** lekcje religii mają charakter ponadwyznaniowy, zaś nauczanie ewangelicko-luterańskie jest traktowane jako baza dla nauczania religii chrześcijańskiej¹⁹.

W **Szwecji** nauczanie religijne stanowi część nauczania społecznego, obejmującego ponadto historię, geografię i wychowanie obywatelskie. Nauczanie wyznaniowe jest natomiast zakazane, a zakaz ten dotyczy nawet szkół wyznaniowych: tam lekcje religii mogą się odbywać jedynie jako fakultatywne i poza siatką godzin²⁰.

Lecje religii w **Norwegii**, noszące nazwę nauczania chrześcijańskiego i religijnego, mają charakter religioznawczy i są obowiązkowe, z możliwością rezygnacji. Przepisy oświatowe precyzują, że programy nauczania tego przedmiotu podporządkowane są parytetowi treściowemu i winny zawierać 55% argumentów ze sfery chrześcijańskiej, 25% z tradycji niechrześcijańskich i 20% z filozofii i etyki. Zrozumiałe jest zatem, że treści nauczania chrześcijańskiego i religijnego odwołują się do inspiracji chrześcijańskiej, jednakże nie mają charakteru misyjnego czy ewangelizacyjnego²¹.

W **Finlandii** specjalny status posiadają Kościoły ewangelicko-luterański oraz prawosławny. Nauczanie religii jest obowiązkowe, a szkoły mają zaoferować nauczanie religii w wyznaniu większości swoich uczniów. Uczniowie bezwyznaniowi uczą się przedmiotu zwanego moralnością praktyczną i światopoglądami. Programy są tworzone na poziomie szkół. Zadaniem nauczania religii jest zapoznanie uczniów z własną religią, wprowadzenie ich w tradycję i kulturę fińską, przekazanie im rozumienie innych religii, pomoc w zrozumieniu ludzkiego i kulturowego znaczenia religii, kultywowanie wartości etycznych wynikających z religii²².

W **Islandii** nauczanie religii jest obowiązkowe i ponadwyznaniowe, uzupełnia je katecheza sakramentalna w parafiach. Zajęcia odbywają się w wymiarze 2 godzin tygodniowo, a nauczycieli religii mianują dyrektorzy szkół²³.

W **Anglii i Walii** nauczanie religii ma charakter obowiązkowy. Ich celem jest przekaz wiedzy o religiach bez elementu wartościowania, co ma pomagać zrozu-

¹⁹ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-589/07.

²⁰ Opracowanie autorstwa P. Maguire w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-608/07.

²¹ Opracowanie autorstwa G. Høggha w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-599/07.

²² Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-590/07.

²³ Opracowanie autorstwa J. Gijnsena w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-595/07.

mieniu innych religii i innych form wyrażania swojego poglądu na świat. W szkołach katolickich możliwe jest wyznaniowe nauczanie religii²⁴.

W **Szkocji** nauczanie religii ma charakter religioznawczy, niekatechetyczny, a jego celem jest prezentacja chrześcijaństwa i innych religii w kontekście poszukiwaniu sensu życia. Pewien wyjątek stanowią szkockie szkoły wyznaniowe, gdzie religia może być przedmiotem wyznaniowym²⁵.

W **Portugalii** lekcja religii jest fakultatywna i przybiera postać wychowania etycznego i religijnego. Przedmiot ten ukazuje podstawy religii światowych i jest realizowany w sposób świecki. Wymiar godzinowy wynosi 1 godzinę tygodniowo w młodszych klasach i 2 godziny tygodniowo w starszych. Programy zatwierdzane są przez władze oświatowe i kościelne. Władze państwowe dążą współcześnie do wypracowania rozwiązań, które nie tylko treść, ale rozwiązania instytucjonalne umieściłyby na płaszczyźnie międzyreligijnej²⁶.

Na **Ukrainie** możliwe jest nauczanie fakultatywnego przedmiotu pod nazwą etyka religijna (alternatywny do niego nosi nazwę etyka), w wymiarze 1 godziny tygodniowo²⁷.

Na **Łotwie** uczniowie mogą uczęszczać w młodszych (dziewięciu) klasach na obowiązkowy przedmioty wybrany spośród trzech następujących: etyka i nauczanie chrześcijańskie, nauczanie chrześcijańskie, wiara wyznaniowa. W wyższych klasach przewidziany jest fakultatywny przedmiot pod nazwą historia religii. Programy zatwierdza komisja państwowa, w której zasiadają również przedstawiciele poszczególnych wyznań. Oceny z tych przedmiotów są opisowe. Zajęcia odbywają się w wymiarze 1 godziny tygodniowo. Nauczanie wszystkich przedmiotów jest w szkołach publicznych opłacane przez państwo²⁸.

3. Religia jako przedmiot pozaprogramowy

Krajem, który konsekwentnie traktuje religię jako przedmiot pozaprogramowy, jest **Francja** (oczywiście, bez Alzacji i Lotaryngii). Katechizacja odbywa się tam w dniu wolnym od zajęć szkolnych i nie jest subwencjonowana przez państwo²⁹. Istnieje jednakże możliwość organizowania lekcji religii na

²⁴ Opracowanie autorstwa J. A. Quigleya w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-592/07.

²⁵ Opracowanie autorstwa M. McGratha i P. M. Conroy'ego w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-604/07.

²⁶ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-601/07.

²⁷ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-609/07.

²⁸ Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-597/07.

²⁹ J. Charytański, *Lekcje religii w Europie*, art. cyt., s. 198.

terenie szkoły przed innymi lekcjami lub po ich zakończeniu, zaś władze szkół średnich mają obowiązek uzgadniać tygodniowy podział zajęć z władzami religijnymi³⁰.

W **Holandii** nauczanie religii znajduje się w siatce zajęć, niemniej jednak szkoła udostępnia jedynie sale szkolne na konfesyjne lekcje religii³¹.

Na **Węgrzech** nauczanie religii jest przedmiotem wyznaniowym, znajdującym się poza siatką zajęć, organizowanym przez kościelne osoby prawne w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Jednakże państwo opłaca nauczycieli religii. Z lekcji religii nie wystawia się ocen³².

W **Bułgarii** możliwe jest organizowanie lekcji religii prawosławnej w niektórych, zwykle wyznaniowych, szkołach. Kościół katolicki ma prawo prowadzić jedynie katechezę parafialną³³.

Nauczanie religii jest zakazane także na **Białorusi**.

4. Dylematy usytuowania nauczania religii w europejskich systemach edukacyjnych

Usytuowanie nauczania religii w systemie edukacyjnym wywołuje liczne dyskusje zarówno w środowiskach kościelnych, jak i wśród pedagogów. Rzeczą zauważalną jest zmiana tego umiejscowienia w porównaniu ze stanem z lat bezpośrednio powojennych. Według F. Pajera, przyczyn zmiany należy szukać w podejmowanych w latach siedemdziesiątych w krajach zachodniej Europy reformach szkolnych, jak i w nowych regulacjach konkordatowych³⁴.

Reformy edukacyjne dokonały przewartościowania nauczania religii w dotychczasowej hierarchii celów i zadań szkoły, powodując bądź to jego *marginalizację*, bądź *dostosowanie*, bądź też *wzmocnienie*. *Marginalizacja* nauki religii widoczna jest w reformie przeprowadzonej w Luksemburgu w postaci ograniczenia liczby tygodniowego wymiaru lekcji, jak i przeniesienia religii z grupy przedmiotów obowiązkowych do fakultatywnych. Z kolei reforma hiszpańska, zmniejszając liczbę godzin, zrezygnowała z wystawiania ocen oraz wykluczyła ze szkoły publicznej działalność kultową i duszpasterską. Pojęcie *dostosowania*

³⁰ W. Rabczuk, *Nauczanie religii i moralności świeckiej we Francji i krajach Beneluxu*, art. cyt., s. 155n.

³¹ Tamże, s. 159.

³² Opracowanie w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-610/07.

³³ Opracowanie autorstwa S. Rimaca w archiwum BPK pod nrem KWEP-C-587/07.

³⁴ F. Pajer, *Nauczanie religii w europejskich systemach oświatowych*, art. cyt., s. 384.

nauki religii oznacza przyjęcie nowych uwarunkowań kulturowych wychowanków i nowego przedmiotu kultury religijnej. Oznacza to, na przykład, w Holandii odchodzi się od konfesyjnego modelu nauczania religii i propagowanie lekcji z pogranicza filozofii i religioznawstwa³⁵. Wreszcie pojęcie *wzmocnienia* oznacza dla F. Pajera *wzmocnienie kulturowej roli nauczania religii, zwłaszcza tam, gdzie zostało ono wyzwolone od konfesyjnych uwarunkowań typowych dla tradycyjnych „społeczeństw chrześcijańskich”*³⁶.

Drugim czynnikiem, który zmienił miejsce religii w systemie edukacyjnym państw europejskich, jest odnowa konkordatów. Stało się to zwłaszcza w Hiszpanii, Włoszech i na Malcie. Zmiany te miały na celu zwiększenie gwarancji wolności religijnej, bardziej zdecydowaną ochronę społeczną wolności Kościołów i grup mniejszościowych, a także budowanie *kultury równości religijnej*. Dlatego też konkordaty te podają nowe racje dla szkolnej nauki religii, wśród których wymienia się *uznanie przez państwo fundamentalnego prawa osoby do wychowania religijnego, uznanie wartości kultury religijnej w zakresie wychowawczych kompetencji szkoły, uznanie zasady jedności procesu wychowawczego*³⁷. Dodaje się ponadto, że katolicyzm stanowi w tych krajach część dziedzictwa narodowego.

Z powyższych rozważań F. Pajer wysnuwa wniosek, iż *Kościoły nie mogą już – ze względu na zasadę świeckiego charakteru szkoły - domagać się dzisiaj, by w programach szkoły publicznej znajdował się przedmiot o charakterze duszpasterskim. Z drugiej strony szkoła publiczna zauważa (...), że nie może wykluczać „kultury religijnej” ze swoich programów, skoro stanowi ona historycznie uznany zasadniczy element – a nawet jeden z kluczy do zrozumienia – kulturowego dziedzictwa większości europejskich narodów i całej kultury zachodniej*³⁸. Wydaje się, że wniosek ten ma bardzo duże znaczenie dla zrozumienia poglądów jego autora na temat ewolucji nauczania religii w systemie edukacyjnym. Zwłaszcza rozwiązania, które określa mianem *dostosowania* lub *wzmocnienia*, mają charakter redukujący naukę religii do przekazu elementów dziedzictwa kulturowego. Natomiast bezdyskusyjne przyjęcie postulatu *szkoły świeckiej* prowadzi do uznania katechetycznego wymiaru szkolnych lekcji religii jako istotnego ograniczenia, z którego należy się wyzwolić. Poglądy te zresztą wyrażały stan świadomości odnośnie do nauczania religii, adekwatny dla lat dziewięćdziesiątych.

³⁵ Tamże, s. 385n.

³⁶ Tamże, s. 386.

³⁷ Tamże, s. 387n.

³⁸ Tamże, s. 388.

Poza problematycznością zrównywania pojęć *szkoła publiczna* i *szkoła świecka*, istnieje jeszcze jeden dylemat, który pojawia się w dyskusjach na temat nauki religii w szkole. Dotyczy on mianowicie treści przekazywanych uczniom na lekcjach religii. Stawia się mianowicie pytanie, czy lekcje religii mają przypominać religioznawstwo, czy może mają mieć charakter akonfesyjny, czy wreszcie mają być lekcjami wyznaniowymi. Bez wątplenia lekcje religii, które są przekazem wiedzy o rozwiązaniach, jakie proponują poszczególne religie, nie będą atakowane jako forma ideologizacji. Problem ten poruszany jest w Niemczech, zwłaszcza po zjednoczeniu, jak i w krajach postkomunistycznych, w których obawa przed ideologizacją szkolną ciągle pozostaje żywa. Wszelako krytycy takiego postawienia sprawy zwracają uwagę, że szkoła obsesyjnie bojąca się ideologicznych wpływów Kościoła nie ustrzeże się przed atmosferą uprzedzeń wobec religii i ulegnie tendencjom laicyzującym, czy antyklearykalnym³⁹.

Z kolei akonfesyjna nauka religii, zdaniem F. Pajera, ma możliwość egzystencjalnego przybliżenia wartości religijnych, wychowania do wartości, czy wręcz wychowania do tolerancji⁴⁰. Krytycy tego stanowiska odpowiadają, że lekcje akonfesyjne uchylają prawo rodziców do tego, by szkoła publiczna wychowywała zgodnie z ich światopoglądem⁴¹. Krytyka ta, co warto zauważyć, kwestionuje również zasadę świeckości szkoły.

Wreszcie lekcje wyznaniowe, choć oskarżane o ideologizację, czynią zadość służebnej funkcji szkoły wobec rodziny⁴². Powstaje jednak problem, czy lekcje te winny być traktowane jako przekaz treści wiary, czy też mają zająć się przede wszystkim rozwiązywaniem problemów egzystencjalnych młodzieży⁴³. I dlatego wyznaniowe lekcje religii, jeśli mają spełniać funkcje formacji religijnej, stają przed inną ogromną trudnością, która wynika z faktu, że kryterium tworzenia klasy szkolnej nie jest kryterium wyznaniowym, a zatem uczniowie uczestniczący w tej samej lekcji religii mogą być na bardzo różnym poziomie religijnym. Dlatego Synod Niemiecki z roku 1974 orzekł, że lekcja religii ma cel zależny od słuchaczy: *uczniom wierzącym ma ona pomagać w umacnianiu ich wiary, uczniom o chwiejnej wierze ukazywać odpowiedzi religii i Kościoła na ich problemy, a uczniom niewierzącym służyć pomocą w rozstrzygnięciu problemów sensu*

³⁹ W. Molinski, *Niemcy: dyskusja o nauczaniu religii w szkole*, art. cyt., s. 88.

⁴⁰ F. Pajer, *Nauczanie religii w europejskich systemach oświatowych*, art. cyt., s. 399.

⁴¹ W. Molinski, *Niemcy: dyskusja o nauczaniu religii w szkole*, art. cyt., s. 90.

⁴² Tamże, s. 91.

⁴³ C. Rogowski, *Przekaz wiary w sytuacji współczesnego pluralizmu religijno-pedagogicznego*, „Ateneum Kapłańskie” 1994, z. 513-514, s. 194.

*świata i człowieka, w poszukiwaniu uzasadnień zajmowanej postawy, w rozwijaniu gotowości do ich zmiany*⁴⁴.

Znaczące się jest współczesne przesunięcie akcentów, jakie można zauważyć w wynikach badań z roku 2006, stanowiących podstawę do opracowania niniejszego artykułu. Otóż również w krajach, które przyjęły kulturowe uzasadnienie dla nauczania religii w szkole publicznej, coraz mocniej podkreśla się konieczność zerwania z kulturowym li tylko uzasadnieniem lekcji religii. Zwraca się uwagę na konieczność wykorzystania szansy ewangelizacji, zgodnie zresztą ze wskazaniem zawartym w adhortacji *Catechesi tradendae*: *W tych krajach (...), gdzie istnieje możliwość prowadzenia wychowania w wierze na terenie samej szkoły, Kościół ma obowiązek uczynić w tej sprawie wszystko, co tylko może. (...) Myślę równocześnie o tzw. szkole bezwyznaniowej i o szkole publicznej. Pragnę gorąco, by w uznaniu najoczywistszego prawa ludzkiej osoby i prawda rodziny, w imię poszanowania powszechnej wolności religijnej, dozwolono wszystkim uczniom katolikom robić postępy w formacji duchowej przy pomocy nauczania religijnego, uzależnionego od Kościoła*⁴⁵.

---

⁴⁴ J. Skarpetowski, *Szkolna lekcja religii a katecheza parafialna w dokumentach Kościoła po Soborze Watykańskim II i w dokumentach Synodu Niemieckiego z 1974 r.*, art. cyt., s. 144.

⁴⁵ CT 69.